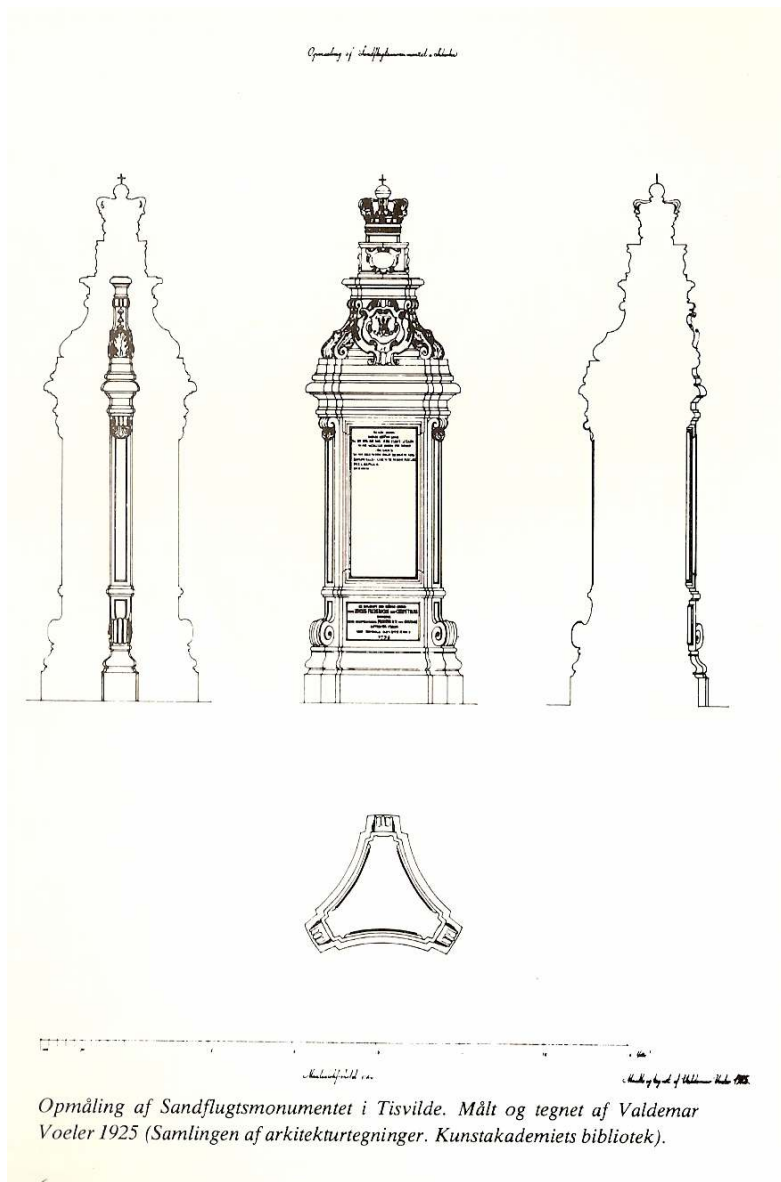

Perminens tale

eller

Indskrifterne på Sandflugtsmonumentet i Tisvilde

STUEBJÆRG hæver sig 32 m. over havet. Folk mente, at troldtøj holdt til i højens »stue«, deraf navnet.

I århundreder havde sandet føget og lagt gårde, landsbyer og agre øde. Men ved overplantøren Ulrich Røhls enestående dygtighed og myndighedernes stadige bevågenhed blev naturkræfterne tøjlet. I 1738 rejstes på Stuebjærg monumentet for sandflugts standsning. Og så stod det der, sært ensomt, civilisationens yderste forpost i det bare landskab.

I gamle dage kaldtes mindestøtten »Perminen«, lokal udtale af »Pyramiden«. Benævnelsen skyldes næppe tankespring til de ægyptiske kongegrave, selvom der unægtelig også derfra er udsigt over sandørken. Snarere hed monumentet i Tisvilde således, fordi »pyramide« i ældre dansk var betegnelsen for enhver foroven tilspidset opstilling, jævnfør »geværpyramide«.

Mindesmærket er udført af Didrich Gereken, en i samtiden anset skulptør, som bl.a. har hovedæren af Fr. IV og hans dronnings prægtige sarkofager i Roskilde Domkirke. Støttens materiale er sandsten, sammensat af adskillige dele. Det 6 m. høje monument er tresidet, fordi det skal bære de tre udførlige indskriftstavler. Ovenover dem ses i kraftig, barok ornamentik: rigsvåben, monogrammer, kongevalgsprog og anden symbolik for enevælden. Og øverst: kongekronen - »kronen på værket«, ligesom på Hovedvagtens spir på Holmen ved Flådens Leje. ^{*)}

^{*)} Jævnfør toppen på pavillonerne ved »Marmorbroen«, samt spirene på det første Christiansborg Slot og på Hørsholm Slot.

Sandflugtsmonumentet i Tisvilde. (Foto: Viggo Haarløv)

En moderne læser synes måske, det er underligt, at monumentets indskrifter er på tre forskellige sprog - som var det en anden Rosette-sten! I 1738 har det været en helt naturlig sag; og til tydeliggørelse heraf kan man eksempelvis se på den sproglige baggrund for de mennesker, som nævnes på tavlerne, og to andre involverede personer. Ulrich Røhl, teknikeren i dette foretagende, kom nede fra Oldenburg, som endnu da havde tilhørsforhold til Danmark. Amtmanden Fr. v. Gram, en af rigets stormænd, var indvandret fra Brandenburg. De to monarker var tvesprogede. Som de fleste andre danske konger havde de ægte 4 tyske prinsesser, og tysk dominerede ved hoffet. Ophavsmanden til den latinske og tyske indskrift, Andreas Hojer, professor ved Københavns Universitet, stammede fra hertugdømmerne. Tysk var hans andet modersmål, men i sine videnskabelige værker benytter han i udstrakt grad latin. Endelig forfatteren til den danske indskrift helsepræsten Jørgen Friis. Han var af herkomst helt og holdent dansk; men i sin skoletid og på universitetet er han, som andre intellektuelle i datidens Europa, blevet fortrolig med at læse, skrive og tale latin.

Man dvæler ikke længe på bænke omkring obelisken på Stuebjerg. Kuplen af anseelige træer lader ikke solstrålerne trænge igennem, og det blæser altid koldt deroppe på bakketoppen. Desuden er den tyske og især den latinske indskrift langsommelige at greje. Den latinske tekst har yderligere den ulempe, at bogstaverne er små og utydelige, samt at der forekommer en del ikke ganske selvfølgelige forkortelser. Mest glæde har man derfor af »Perminens« ord i sin varme stue.

TIL DEN ENDE GENGIVES HER DE TRE
INDSKRIFTER I DERES HELHED.

Den latinske tekst

Ovenover ses rigsvåbenet, omslynget af ordenskæderne for ridder af elefantens samt for ridder af Dannebrog.

DEO OPT(IMO) MAX(IMO)
STATORI
ET
AUGUSTISSIMIS REGIBUS
DIVO FRIDERICO IV ET CHRISTIANO VI,
QUOD
EORUM JUSSU AUSPICIIS ET IMPENDIIS
HÆC LOCA
EXITIALI ARENARUM INCURSU, QV Æ JAM DIU INCREDIBILI IMPETU EFFUSÆ AGROS PASCUA SILVAS DOMOS
INTEGRAQUE
RURA OBDUCEBANT,
NUNC FELICITER LIBERA T A
ATQUE AD CULTURAM PRISTINAM REVOCATA SECURITATEM TANTUM NON OMNIBUS DESPERATAM ACCEPERUNT. ADVIGILANTE TERRITORII PRÆFECTO
FRIDERICO DE GRAM
ORD(INIS) ELEPH(ANTINI) EQU(ITE) S(ERENISSIMÆ)
R(EGIÆ) M(AJESTA TIS) CON(SILIARIO) IN (TIMO)
SUPR(EMO) VEN(ATORUM) MAG(ISTRO),
OPUS VERO SOLERTER INDUSTRIEQUE
PERAGENTE
IOANNE ULRICO ROEHL,
COMMUNE AGRICOLARUM TOT AQVE VICINIA TANTO
DIVINI NUMINIS PISSIMORUMQUE
PATRIÆ PATRUM
BENEHCIO OBSTRACT A
M(ONUMENTUM) H(OC) P(OSUERUNT)
ANNO MDCCXXXVIII

REPARERET ANNO MDCCCLXXIX

Oversættelse af den latinske tekst

(Tak) til den algode og almægtige Gud, »Standseren« ,
og
til de såre ophøjede konger salig Fr. IV og Chr. VI!
Thi ved deres befaling, ledelse og udgifter
er denne egn
nu lykkeligt befriet
fra det ødelæggende stormløb af sandmasser,
som alt længe havde føget med utrolig kraft
og var ved at tildække agre, enge, skove, huse og overdrev.
(Området her) er nu bragt tilbage til fordums dyrkning,
og alle, som næsten havde opgivet ethvert håb,
lever nu i tryghed.
(Dette er bragt i stand) ved årvågenhed hos stedets amtmand
Frederik Gram
- ridder af elefanten, medl. af højædle kgl. majestæts
gehejmekonseil samt overjægmester -,
men især ved at
Johannes Ulrich Røhl
med snilde og flid
har ført værket til ende.
Bystævnet og alle, som bor her omkring,
har, ihukommende det guddommelige forsyns og de
så fromme landsfædres overvættes velgerning,
rejst denne støtte,
i året 1738.

Repareret 1879.

Kommentar til den latinske tekst

TYPOGRAFI. Kongenavnene prydes med særligt store bogstaver. Det er bemærkelsesværdigt, at Fr. Gram og Røhl betænkes ligeligt, hver med tre linjer. Den typografiske opstilling af hele indskriften fremhæver smukt tekstens mening.

I PARENTESERNE er anbragt suppleringerne til indskriftens mange forkortelser. Den korrekte udfyldning af »s. r. m. con.« skyldes forskningsstipendiat Kristian Jensen.

GLOSER. Commune (navneord) agriculturalum: Pli den tid, før landboreformerne, m~ udtrykket vel stå for: bystævnet. Vicinia: Bønderne i Tisvilde/Tibirke har været ruinerede af sandflugten. Men de truede nabo sogne kan have bidraget; måske også selve Fr. Gram, stedets amtmand, som sikkert ikke ugerne så sit navn forevigt.

SÆTNINGSOPBYGNINGEN. Indskriften falder i to vægtige sætningsforbindelser. Den første begynder med taksigelser til (dativ) gud og konger, den anden ender med samme motiv. Efter første taksigelse følger en begrundende bisætning (quod.. . hęc loca/ grundled.. . securi ta tern/ genstandsled.. . acceperunt/ udsagnsled), udbygget med ablativer og tillægsmåder samt en henførende sætning. Den anden sætningsforbindelse indledes med præsentation af de to hovedaktører og deres indsats, i »dobbelt ablativ« form. Derefter nævnes givne af monumentet (commune og vicinia/grundled), hvortil knyttes en tillægsmåde (obstricta.../»bundet p. gr. af forsynets og landsfædrenes velgerning«). Afsluttende, og dermed fremhævet: genstandsleddet (hoc monumentum) og udsagnsleddet (posuerunt). Alt i alt må den latinske tekst karakteriseres som overordentlig vellykket: instruktiv, stram, afbalanceret.

ORDVALG. Følgende udtryk er almindelige i antik sprogbrug: optimus maximus (såre god og mægtig), faste tillægsord til Juppiter. Stator (opretholder/standser), tilnavn til Juppiter. Her: den som standser fjenden.

divus (guddommelig), fast tillægsord til den afdøde og guddommelige kejser.

auspiciu (fuglevarsel), fagudtryk fra religionen.

incursus (angreb), fast militærudtryk.

impetus (angreb), fast militærudtryk.

præfectus (præfekt), topembedsmand, især inden for militæret. eques (rytter/ridder), her: standsbetegnelse.

serenus (afklaret), serenissimus er en kejsertitel.

magister (førstemand), også: leder af særkorps.

vicinia (naboskab), abstrakt ord for det konkrete, altså: »de omkringboende« .

numen (guddommagt), fast udtryk fra religionen.

pius (from), fast udtryk fra religion og moral.

pater patriæ (fædrelandets fader), hædrende tilnavn til landets leder, både i republikkens og kejserdømmets tid.

monumentum pono (rejser et mindesmærke), det officielle udtryk.

En romer fra århundrederne omkring Christi fødsel ville nikke anerkendende til denne indskrift: »Klar og smuk veltalenhed. Rosværdig holdning til statsledelsen og det guddommelige forsyn«.

Men det kulturhistorisk interessante er, at denne nylatinske tekst også dækker den danske enevældes tankesæt: »Kongen af Guds nåde. Højere og lavere embedsmænds loyale arbejde for landets trivsel. Bondestandens anonyme troskab mod Vorherre og hans jordiske repræsentant«. Ord, som i klassisk romersk tid var god latin, figurerede altså som lige så fortræffeligt latin i 16-18 århundrede. De samme gloser dækkede blot nu et andet socialt mønster og en anden ideologi.

Den tyske tekst

Ovenover ses Fr. IV's monogram i ornamenteret indramning.

SCHAU LESER
DIESES GRUNE LAND,
SO DU BIS AN DIE SEE SIEHST LIEGEN, W AR NEULICH
NOCH EIN MEER
VON SAND,
SO, WO DER WIND SICH HINGEWANDT, SANDWELLEN
LIES WIE BERGE FLIEGEN, DIE OBERSCHWEMMTEN FELD
UND WALD. STROHM AECKER WIESEN DOERFFER HUT-
TEN SAH MAN IM SANDE GANZ VERSCHUTTEN, DAS
UBERSTROEHMTE FELD DROHT ABSOBALD DEM
NECHSTANLIEGENDEN MIT GLEICHER SANDS- GEWALT,
BIS KOENIG FRIDERICH DER VIERTE ZU ERST DEN NOHT
HAL F AB, DEM SANDE FESTE GRAENTZEN GAB, UND HIN
UND WIEDER IHN MIT GRUNER KLEIDUNG ZIERTE. WO-
RAUF SEIN GROSSER SOHN DER SECHSTE CHRISTIAN DAS
FEHLENDE HINZUGETHAN, BIS ER DAS SCHOENE WERK
VOLLFOHRTE, DAS ITZT ^{*)} DER SAND DER SEELAND WOLT
VERHEEREN
ALS EIN FRUCHTBAHRES FELD MUSZ VIELE THIERE NEH-
REN. VEREHRE SO DER LANDESV AETER WEISEN RAHT,
DEN GOTTES MACHT GESEGNET HAT,
UND WONSCHEN DAS IHR STAM AUF ERDEN
MAG WIE DER SAND AM MEER UND
UNVERGAENGLICH WERDEN

Den danske tekst

*Ovenover ses Chr. VI's valgsprog: DEO ET POPULO (for gud og folket)
og derunder kongens monogram i ornamenteret indramning*

MONUMENTETS
NUVÆRENDE TEKST:

ERIC PON-
TOPPIDANS
AFVIGELSER:

HER SAAE DET ILDE UD FOR
NOGLE TIDER SIDEN
MED SAND V AR ALTING SKJULT
OG FAREN VAR EI LIDEN.
SANDBIERGE VOXTE OP, FLØJ
FREM NAAR VINDENKOM,
OG DREF SAA MANGEN EEN
FRA HUUS OG EIENDOM.
HVORFOR KONG FREDERICH TIL
LANDETS GAVN OG BEDSTE
LOD GRIBE VERKET AN MED
VOGNE, FOLK OG HESTE
OG LOD, SAA VIDT MAN KOM,
DEN LØSE GRUND BESAAE,
AT DER, HVOR INTET V AR,
OPVOXER GRÆS OG STRAA.
VOR SIETTE CHRISTIAN, VOR
HERLIGHED I NORDEN
VED HAM DET HELE VERK TIL
ENDE BRAGT ER VORDEN.
O, AT HANS ÆT OG SÆD SAA
LÆNGE BLIFVE MAA,
SOM MAND KAND STØF OG SAND
OMKRING VED HAFVET FAAE

OM NOGEN SPØRGE VIL OG
HAFVER LYST AT VIDE
PAA HVEM I DENNE SAG
MONARCHEN KUNNE LIDE,
DA HAFVER AMTMAND GRAM
EI HVILET MED SIT ØYE
OG RØHL SOM VEL FORTIENT
ER LØNNET FOR SIN MØYE

TAKT
HAVET TIL

SAND
NU VOXER

GANSKE

DETTE VÆRK

Toppen af monumentet med sin rige barok-ornamentik. (Foto: Viggo Haarløv).

Eric Pontoppidans *MARMORA DANICA* udkom 1740. Dette omfangsrige værk indeholder samtlige da kendte danske indskrifter. Her finder vi også sandflugtmonumentets tre tekster. Den latinske og den tyske svarer nøje til dem, der nu står på selve støtten. Men Pontoppidans danske formulering er ikke ganske den samme som den på monumentet. Har Pontoppidan måske ikke givet sig stunder til at tyde Friis' håndskrift eller følt sig kaldet til at »forbedre« sit forlæg? De to historikere i nyere tid (Edv. Holm, 1907. Hans Olrik, 1920), som har skrevet om tislvildeegnen og citerer den danske tekst, har uden videre fulgt Pontoppidans version og åbenbart ikke været opmærksomme på stenens faktiske ord.

Det er en fast tradition, som imidlertid ikke er eksakt dokumenteret, at ophavsmanden til den latinske og tyske indskrift er den i samtiden fremtrædende universitetsmand professor Andreas Hojer (1690-1739). Han gjorde sig gældende overalt. Begyndte sin karriere som læge; men jura og historie blev hans hovedområde. Meget anvendt kommissionsformand indenfor centraladministrationen. Skrev lærde værker på latin, men digtede også ved festlige lejligheder på sit andet modersmål, tysk.

Det er sikkert, at det er præsten og rimsmeden Jørgen Friis fra Helsing (1684-1740), som har forfattet den danske tekst. Dette bekræftes af den posthume udgivelse: Jørgen Friis, *Poetiske Skrifter* (1752). Her genfinder man den danske indskrift fra sandflugtmonumentet - nøjagtig som den læses idag på stenpladen og ikke med Eric Pontoppidans afvigelser.

Der er tydeligt sammenfald i tankefølgen i det tyske og det danske digt. Rimeligvis har helsingepreæsten fået forelagt den indflydelsesrige københavnerprofessors poem til oversættelse eller rettere gendigtning. Den latinske tekst har flest facts og virker som det saglige grundlag for de to andre indskrifter digteriske forsiringer. De latinske ord yder også Røhl retfærdighed. Han får lige så mange linjer som ridderen af elefanten; og værdigere omtale: »med snilde og flid førte han værket til ende«. På dansk og tysk får manden for det hele kun kort og nedladende bedømmelse, og Jørgen Friis må rime mod bedre vidende, når han siger, at Røhl »er lønnet for sin møje«.

Røhl har ikke været til stede, da monumentet blev indviet. Hans private dispositioner og selvhævdende fremfærd havde bragt ham i skarpt modsætningsforhold til Fr. Gram. Også majestæten viste ham en kold skulder. Dog, for skams skyld havde man bevillet ham en årlig pension på 200 rgdl. Administrativt var han blevet forvist fra tisvildeområdet, der hvor efter hans indsats

»OPVOXER GRÆS OG STRAA«.

Henrik Haarløv

Gunnar Lemming-Christensen (21/9 1904 - 22/12 1980). Nedsatte sig som læge i Vejby i 1934 og udøvede sin omfattende lægegerning dér gennem en menneskealder, indtil han ved udløbet af 1972 afhændede sin praksis. Han var en af initiativtagerne til oprettelsen af »Vejby-Tibirke Selskabet« og sad i en lang årrække i dets bestyrelse. I 1980 blev han æresmedlem af selskabet. Var i mange år formand for sundhedskommissionen. Tillige medlem af menighedsrådet og igennem flere år kirkeværge. Stiftede »Vejby Borgerforening« i året 1936, hvor han blev æresmedlem i 1976, og han havde adskillige tillidshverv inden for »Den almindelige danske Lægeforening«. (Foto: Elfelt).

*Sådan var det at være læge for 40 år siden
(før og under besættelsen)*

Fru Gerda Lemming-Christensen har været så venlig at låne os artiklen med sin mands skildring af en huslæges kår for 40 år siden. Den stod i »Helsingørsk Lokaltidning« d. 31.-10., 1974.

Sådan var det at være læge for 40 år siden

(før og under besættelsen)

Læge Gunnar Lemming-Christensen, Vejby, som fornylig fyldte 70 år, har været læge i området i samfulde 40 år. Under et besøg hos ham og fru Gerda, i den gamle lægebolig på Tisvildevej, fortæller han om begrebet at være huslæge i gamle dage, og om de strabadser, man kunne komme ud for om vinteren, inden den motoriserede sne-rydning blev etableret.

UDVIKLING

Der er også sket en stor forandring i lægegerningen i de mellem-liggende år, fortæller han. - Da jeg i 1934 på bar bund begyndte en lægepraksis i Vejby, var der kun to læger i Helsingør: de nærmeste var ellers Frederiksværk og Græsted. Jeg husker så tydeligt, at Holger Børge, som var læge i Helsingør dengang, sagde til mig, at der var sket en rivende udvikling, siden han i 1907 nedsatte sig, og nu kan jeg altså sige det samme.

Min kone og jeg var unge mennesker, og vi havde begge et stort gåpåmod. Vi overtog ikke en praksis, men startede helt fra bunden. Vi lejede et lille hus ved gadekæret her i Vejby, og i det åbnede vi praksis og boede, indtil vi 7 år senere byggede lægeboligen.

HUSLÆGEN

Dengang var lægerne så udpræget huslæger. Jeg har i min praksis oplevet at være huslæge for hele fire generationer i samme familie. Så man kan roligt sige, at man kendte sine patienter indefra. En meget væsentlig del bestod i sygebesøgene, medens konsultationerne var af et betydeligt mindre omfang. Det havde den store fordel, at

*Sådan var det at være læge for 40 år siden
(før og under besættelsen)*

man fik en meget bedre kontakt med patienterne og derfor bedre forstod at vurdere hele deres baggrund og tilværelse. Det i forbindelse med, at alle normale fødsler foregik i hjemmet medførte, at der opstod et meget nært tilknytningsforhold mellem patienter og læge. At man kendte familiens baggrund og interne forhold lettede også ofte lægen i hans vurdering af et sygdomsbillede, specielt hvis dette havde psykisk baggrund. Hvis f.eks. en kone sidst på ugen klagede over migræne, så vidste man, at hendes sygdom var psykisk betonet, fordi manden havde drukket ugelønningen op et par dage før. Vi kendte jo alle hinanden herude; det er noget andet i dag, hvor indbyggertallet er steget så enormt.

FYGESNE

Det var et anstrengende job at være læge og lægekone. Alle lægerne havde vagt døgnet rundt, årets 365 dage. Specielt de hårde vintre kunne give store bekymringer. Vejby ligger meget udsat for fygesne, specielt inden den store udbygning begyndte. Al snerydning foregik ved håndkraft. Man havde en snefoged, som straks det satte ind med sne, beordrede et sjak mand til at rydde vejen over markerne.

Da G. Lemming-Christensen nedsatte sig som læge i Vejby i 1934, var det i dette hus ved gadekæret.

I 1941 flyttede familien ind i den nyopførte lægebolig i udkanten af Vejby.

Det var nemlig umuligt at holde vejene fri for fygesne, og derfor måtte vi køre over markerne. Det var meget væsentligt, at man i området havde en pligtopfyldende snefoged, som hurtigt markerede vejene udenom grøfter og andre faldgruber. Meget ofte var det helt umuligt at komme frem med bil, og jeg måtte så ty til kanen.

10 TIMER I KANEN

I de strenge vintre var det ikke sjældent, at jeg tilbragte 10 timer i døgnnet i kanen på vej rundt til patienterne. I de særlig strenge vintre 1940-41 var vi sneet og iset inde uden kontakt med omverdenen her i Vejby. 1942 var særlig slem; der havde været et enormt snefald med efterfølgende islag, hvilket medførte, at ledningsnettet til telefonerne og elektriciteten var afbrudt.

STRENG TUR

En sen eftermiddag stod vi nogle mand udenfor og så en mand komme kravlende over markerne; det var nemlig umuligt at holde sig i oprejst stilling. Han fortalte, at der var gået stafet fra Udsholt Strand, hvor en gammel mand havde brækket lårbenet. Vi fik hurtigt

*Sådan var det at være læge for 40 år siden
(før og under besættelsen)*

rigget en kane til, og med hjælp af 5-6 mand begyndte turen over markerne. Det var umuligt at køre på vejene, da ledningsnettet og master lå i et virvar. Nl'ir vi kom til væltede telefonmaster, havde vi stort besvær med at komme uden om ledningerne. De var umulige at flytte, idet de af isen var så tykke som en mands arm og meget tunge. Hesten døjede også slemt på turen, for når hovene gik gennem islaget, skar den hovene til blods af de skarpe iskanter. Vi nåede frem i løbet af et par timer, og jeg behandlede manden på stedet; det var jo umuligt at få bragt ham pl'i hospitalet. Hen under aften nl'iede vi udmattede hjem. Min kone modtog os på trappen, hvor hun fortalte, at der lå endnu en patient, med samme skade som den første, i Tisvilde.

VI KRAVLEDE

Vi kunne ikke køre kane på denne strækning. Vi trak derfor nogle grove sokker over vore støvler for om muligt at kunne stå på benene. Lægetaskerne spændte vi på ryggen, og sl'i gik det afsted igen. Ved skovridergården i Tisvilde blev vejene mere farbare, og vi fik spændt for en kane og kørte den sidste strækning. Da patienten var behandlet, blev vi kørt tilbage til gl'irten i kanen, men måtte gå de sidste kilometer. Langt ud pl'i natten kom vi kravlende hjem over markerne; men da syntes vi også, at vi havde præsteret et godt dagsværk.

I alle de år jeg brugte kane om vinteren kørte Peter Høj Hansen, Vejby for mig. Han satte en ære i, at vi nl'iede frem sl'i hurtigt som muligt, og ofte drejede det sig jo også om liv eller død. Det mest fantastiske var, at i alle l'irene havde vi ikke et eneste uheld, og ofte var vejret så vildt, at vi kun lige kunne skelne hestens øren gennem snefoget.

STRUKTURÆNDRING

Mange ældre og midaldrende er kede af den strukturændring, der er sket indenfor lægegerningen, som har medført, at begrebet »huslægen« er forsvundet. Min mening er dog, at hvad der er tabt i den ene ende, rigeligt er vundet ind i den anden. I dag er 90 pct. motoriserede, hvilket medfører, at det er patienten, der kommer til lægen og

Under krigen måtte lægebilens hestekræfter erstattes af andre hestekræfter.

ikke omvendt. Befolkningstilvæksten medfører også, at det er umuligt for lægen at nå de mange sygebesøg. For at få en effektiv hjælp ud af hele den udvikling, der er sket indenfor lægevidenskaben, er det nødvendigt, at den udøves fra lægehusene. Her har man de nødvendige faciliteter, bl.a. i form af alt nødvendigt udstyr, lys, et leje i den rigtige højde, en sygeplejerske til hjælp samt laboratoriet, hvor man hurtigt kan få resultatet af prøverne.

Det er også et stort skridt i den rigtige retning, at lægerne har fået en vagtordning, således at de skiftes til at tage vagterne

indenfor de forskellige områder. Tidligere tider slid var umenneskeligt, og hvis lægen skal have mulighed for at supplere sin uddannelse og følge med i udviklingen, må han have den fornødne fritid dertil.

*Sådan var det at være læge for 40 år siden
(før og under besættelsen)*

KLAR FORDEL

Bagsiden er, at den nære kontakt mellem patient og læge let går tabt, bl.a. lægens ukendskab til patientens psykiske baggrund kan blive et handicap i en evt. behandling. Jeg ved, at de fleste læger netop lægger stor vægt på at skabe et personligt forhold til deres patienter, så på et tidspunkt er dette handicap måske også overvundet.

På den anden side er jeg overbevist om, at den udvikling, som mange ser på med skepsis, er en fordel for patienten. Jeg har et par gange hørt sætningen, at det er også mageligere for lægen at behandle patienten i et lægehus. Det er en uretfærdig udtalelse; primært har det betydning for lægerne, at de kan yde en effektiv lægetjeneste, og det kan de kun, hvor de har de fornødne hjælpemidler ved hånden. De tre læger, som for et par år siden overtog min praksis, som de udøver fra Lundehuset, gør en stor indsats for at få et nært forhold til deres patienter, og det er da også lykkedes.

Selvfølgelig er der sket en stor forandring fra tiden, hvor man altid fik »sin egen læge«, såsnart man havde brug for det. I dag må man ringe og bestille tid, og hvis man ønsker at komme til hos en bestemt læge, er man måske henvist til at vente et par dage; men jeg tror kun det er et spørgsmål om tilvænning, før også de ældre har vænnet sig til denne forandring. I sidste ende er det trods alt den lægelige kunnen og muligheden for at bruge den ordentlig, der bør komme i første række.

Dida Kaas

PLANLÆGNING OG EGNENS SÆRPRÆG

Helsinge kommune nu og fremover

Af Vagn Rud Nielsen

Selv det danske samfund med sin ensartede sammensætning og sit høje leve niveau er løbende underkastet væsentlige ændringer. Derfor må bestræbelser, som bl.a. Vejby-Tibirke Selskabets, for at bevare en egns »særpræg«, sættes ind med en aktiv strategi for at søge forud at påvirke de faktorer, som kan forringe dette særpræg.

Et af de felter, hvor den offentlige indflydelse er meget stor, er arealanvendelsen: den offentlige planlægning af bebyggelse (eller friholdelse herfor) af fast ejendom, og hvad en ejendom må anvendes til. Væsentligst her er lands- og regionplanlovene, kommuneplanloven og by- og landzoneloven samt byggeloven. Men også naturfredningsloven, sommerhusloven, vejlovgivningen og mange andre love spiller ind (2). I Danmark, som i de nordiske og vesteuropæiske lande, vi sammenligner os med, kan den private grundejer alene bygge inden for rammer i love, planer og vedtægter, alt fastlagt af det offentlige, men i en demokratisk proces og under politisk kontrol.

På baggrund af adskilligt i det følgende er det, for at opretholde de rette proportioner, nødvendigt at fremhæve, at der er privat ejendomsret til jord og produktionsmidler, samt frit valg af, hvor man vil bosætte sig, men også økonomiske begrænsninger. De fastlagte planer er rammer for, hvordan og hvad der kan bygges, når den private vil opføre et hus, og planerne angiver, hvor f.eks. en vej skal ligge, hvis eller når der bliver tale om at gennemføre vejen. Planen er et sammen hængende billede af, hvad der kan komme, ikke et projekt.

Kommuneplan, lokalplaner og andre planer er således betydningsfulde rammer for fremtidens bebyggelse og arealanvendelse. På den anden side løser den fysiske planlægning ikke alle livets problemer. Denne planlægning har sit definerede og afgrænsede virkefelt. De økonomiske forudsætninger betyder ofte mere; for os som borgere i Danmark kommer de udefra: hovedeksemplet i dag er oliepriserne.

PLANLÆGNING OG EGNENS SÆRPRÆG

Helsinge kommune nu og fremover

De ydre fysiske rammer betyder nok meget i vort dagligliv, ved vor erhvervsudøvelse og vort fritidsliv. Men det er alligevel kun rammer for familielivet og for vor kulturelle udfoldelse; familielivet m.v. må vi selv give den endelige udformning.

Det er de ydre omgivelser, den fysiske planlægning som f.eks. kommuneplanen bestemmer for, og samfundet kan kun til en vis grad reformeres alene ved hjælp af fysisk planlægning.

PLANSYSTEMET

Man opererer i Danmark med lands-, region-, kommune- og lokalplanlægningen som har afløst betegnelserne egnsplan, dispositionsplan (byplan) og byplanvedtægt.

Ved landsplanlægningen fastlægges hovedlinierne for landets bymønster, for befolkningens lokalisering og for udviklingen af visse områder. Landsplanlægningen behandler også bevaringen af naturområder og etableringen af rekreative områder af landsomfattende interesse, større statslige anlæg eller forudsætninger for private anlæg. Man sigter ved landsplanlægningen ikke mod en detailleringsgrad, der gør landsplanlægningen til en kommuneplan eller en lokalplan for hele landet med angivelse af, hvor der må bygges, og hvad der må bygges. Landsplanen bliver ikke en samlet (geografisk) plan, men angiver principper, som derefter udformes nærmere i den videre planlægning: Region- og kommuneplanerne samt lokalplaner (3).

Det næste led i den fysiske planlægning er regionplanlægningen, som udføres på amtsniveau. Det er amtsrådene, der står herfor; dog udføres regionplanlægningen i hovedstadsområdet for de tre hovedstadsamter og for København og Frederiksberg under et af Hovedstadsrådet, som vælges af de berørte amtsråd og af København og Frederiksberg kommunalbestyrelser.

Hovedstadsrådets forslag til en regionplan er i marts 1979 godkendt som regionplanens 1. etape plan 1977-1992. Den skal suppleres i de kommende år med nogle tillæg, bl.a. for det åbne land (4).

Kommuneplanlægningen i henhold til kommuneplanloven af 1975 (5) sættes i gang, når en regionplan er godkendt. Det er regionplanen,

der fastlægger nogle generelle rammer for, hvad kommuneplanen kan indeholde, og kommuneplanen udarbejdes af kommunalbestyrelsen. Yderligere skal kommunalbestyrelsen ifølge loven forestå en oplysningsvirksomhed med det formål at fremkalde en offentlig debat om kommuneplanlægningens målsætning og nærmere indhold. Kommuneplanforslaget skal ikke godkendes af en overordnet myndighed. Men Hovedstadsrådet skal påse, at kommuneplan forslaget er i overensstemmelse med regionalplanlægningen og evt. landsplandirektiver, og så kan rådet gribe ind, hvad miljøministeriet i øvrigt også kan.

Efter den endelige vedtagelse af kommuneplanen af kommunalbestyrelsen udgør kommuneplanen rammen for kommunens gennemførelse af (detaillerede) lokalplaner, som fremlægges for offentligheden, men som heller ikke skal godkendes af en højere myndighed, men disse myndigheder kan gribe ind og standse et lokalplanforslag. Det er kommunalbestyrelsen, der endeligt vedtager et lokalplanforslag, efter at dette har været offentligt fremlagt, og kommunalbestyrelsen har taget stilling til indsigelser, der fremsættes mod lokalplanforslaget (6).

Plansystemet (med den udstrakte fremlæggelse for offentligheden) er udtryk for bestræbelser for fire mål: Decentralisering (afgørelserne skal træffes så nær ved det niveau, planerne kommer til at berøre) og kommunalisering (Det er de folkevalgte amtsråd og kommunalbestyrelser, der udarbejder planforslag, tager stilling til indsigelser og - for så vidt angår kommuneplaner og lokalplaner - vedtager planforslagene endeligt med bindende virkning; indholdet af planerne kan ikke ankes til en højere myndighed. Det kan kun juridiske og proceduremæssige spørgsmål).

Plansystemet er endvidere udtryk for en rammestyling, d.v.s. regionalplanlægningen skal ske inden for rammerne i landsplanlægningen og landsplandirektiver. Kommuneplanen skal respektere regionplanen, og lokalplaner skal holde sig inden for kommuneplanens rammer (7). Det fjerde mål for plansystemet er at inddrage borgerne i planlægningsarbejdet.

Med hensyn til bebyggelse og anvendelse gælder en række andre love. Ifølge by- og landzoneloven er hele Danmark opdelt i byzoner, sommerhusområder og landzoner. Landzoner skal friholdes for bymæssig bebyggelse. Arealer kan overføres fra landzone til byzone eller sommerhusområde ved en lokalplan. Hovedstadsrådet kan meddele dispensation fra zonelovens landzonebestemmelser (2).

Også landbrugsloven har regler, der har betydning for det åbne land, og det samme gælder naturfredningsloven, miljøbeskyttelsesloven og mange andre love. De nævnte love (og flere andre) foreskriver, at der skal udarbejdes samlede planer ud fra de hensyn, som lovene foreskriver, og samordningen vil ske ved tillæg til regionplanerne, når disse sektorplaner foreligger.

HELSINGE KOMMUNES KOMMUNEPLANLÆGNING

Om myndighedernes forventninger om udviklingen af Helsing kommune (med Vejby-Tibirke-området som en del heraf, der selv sagt vil følge hele kommunens udviklings hovedlinier) er der fremlagt et omfattende materiale ved regionplanlægningen (under Hovedstadsrådets ledelse) og ved kommuneplanlægningen: Debatoplæg om kommuneplanen (§ 6-redegørelsen) fra 1979 og forslaget til kommuneplan fremlagt i april 1981 med adgang til i tiden op til den 10. august 1981 at fremkomme med indsigelser eller ændringsforslag til kommunen.

KOMMUNENS KARAKTER

Det tidligere debatoplæg om Helsinges kommuneplan, og forslaget af april 1981 til kommuneplan, bestående af 1. hovedstruktur og 2. rammer for lokalplanlægningen samt 3. forudsætninger (for kommuneforslaget) repræsenterer et omfattende materiale om kommunen og en lang række forslag til arealdisponeringer og lokaliseringer. Der må henvises til forslaget.

Hos mange beboere er indtrykket af Helsing kommune et landbrugs- og skovområde med adskillig anden bebyggelse. Men Helsing

ge kommune er ikke en kommune, der erhvervsmæssigt er præget af landbrugsdrift, og fiskeriet er ved at forsvinde helt. Der er nogle få hundrede landmænd tilbage i kommunen, og mange landbrugsejendomme ejes af byboere. Kommunens borgere er først og fremmest beskæftiget med handel og håndværk eller ansat i offentlig tjeneste i kommunen eller uden for denne. Med hensyn til bebyggelsen gælder, at der er et lidt større antal helårsboliger end sommerhuse. Helsingør byer et udviklet og stærkt center for handel og privat og offentlig service.

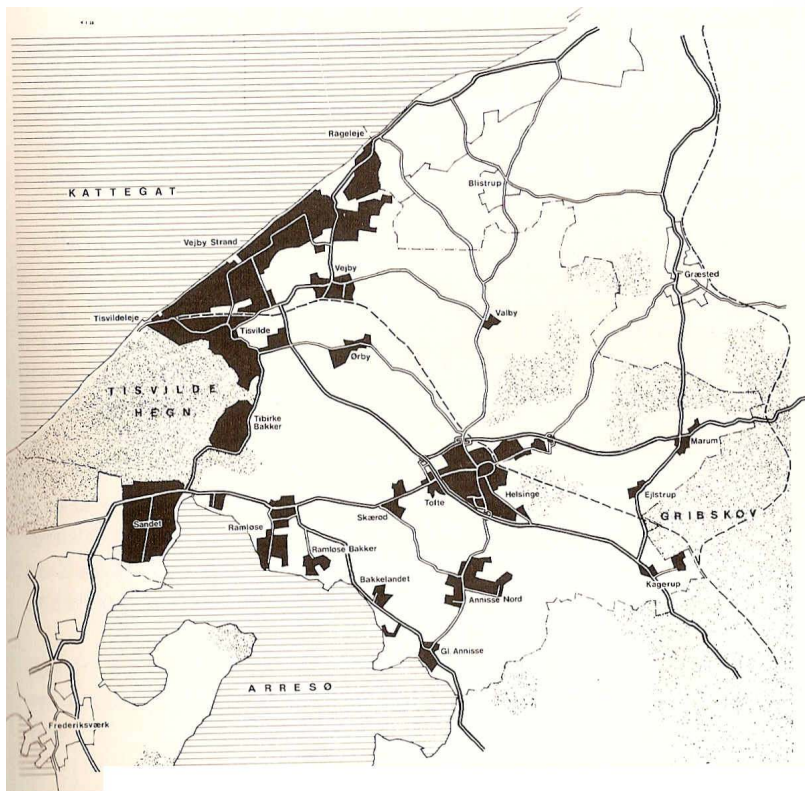
Kommunen - og dette gælder også Vejby-Tibirke-området bliver naturligvis præget af blandingen af beboere, som er barnefødt i kommunen, og de mange tilflyttere samt af en invasion af sommergæster, som i nogle måneder medfører en fordobling af befolkningstallet i kommunen, koncentreret i kystområdet. Vel nok et flertal af de faste beboere arbejder uden for kommunen og rejser over lange afstande hver dag. Den arbejdsmæssige side af beboernes tilværelse, med arbejdspladsernes spredte beliggenhed, har beboerne kun i begrænset omfang fælles med naboer. Fritidshusbeboerne søger på deres side til deres huse for at få afveksling og fred og ro. De fastboende har stemmeret til byråd og amtsråd, sommerhusbeboerne har det ikke.

Det er svært, selvom man begrænser sig til Vejby-Tibirke området, at angive en ensartethed i henseende til forudsætninger og interesser. Men alle har, også sommergæster uden egen bolig og endags-turister, naturen og (med det diffuse udtryk) miljøet som et fælles udgangspunkt: Stranden, skoven og det i høj grad uspolerede landskab er det fælles samlingspunkt. Opdelt i mindre enheder er der hos de pågældende beboere yderligere en fælles interesse for ens eget kvarter. Og så er der naturligvis en fælles interesse i størrelsen af skatter og afgifter.

Med det anførte er det sigtet at nå frem til i alt fald to synspunkter.

For det første, at naturen i forbindelse med den overkommelige afstand fra det storkøbenhavnske arbejdsmarked har givet Helsingør kommune et særpræg og en tiltrækningskraft, og det må - som motivering for tilflytningen eller sommerhusbosætningen - selvsagt ønskes opretholdt.

Vejby-Tibirke årbog 1981

Helsingørskommune med fordelingen af bymæssig bebyggelse (helårs- og sommerhusbebyggelse) (Byplanfirmaet Scherning Dybbro og Knud Haastrup, arkitekter, M.A.A.).

For det andet kan bosætningen frembringe et fællesskab, som vil kunne uddybes og udvikles. De fleste beboere vil med tiden i stigende omfang fatte interesse for, hvad der var forud for dem, og for hvad der vil komme. En sammenslutning som Vejby-Tibirke Selskabet er et af flere udtryk herfor. De mange grundejerforeninger er et andet udslag af en bevidstgørelse om at være led i en udvikling, som man desuden ønsker at præge.

Begge synspunkter, særpræg og fællesskab, berøres yderligere nedenfor. Men det bør ikke overraske, at fællesskabsbevægelserne bringes frem. Decentraliseringen, landsbybevægelsen, lokalsam-

PLANLÆGNING OG EGNENS SÆRPRÆG

Helsingørskommune nu og fremover

fundsbetragtninger, anti-saneringsbevægelser, protestbevægelser, borgernes medindflydelse og omfanget heraf, følelsen af afmagt over for myndighederne er udtryk for nogle bevægelser eller synspunkter blandt alle os borgere, hvis resultater vi endnu ikke kan overskue, men som er en realitet,

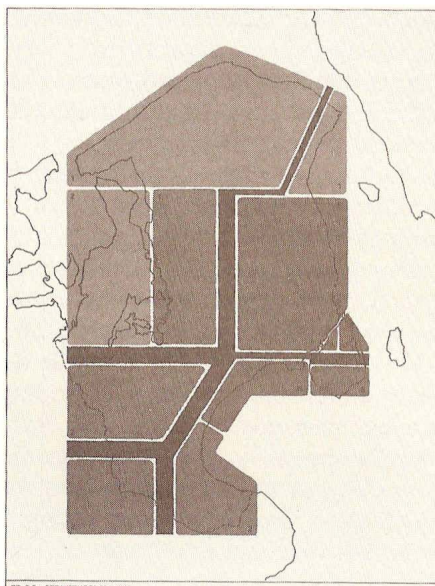
der har givet sig sine udslag, bl.a. ved udformningen af planlægningslovgivningen og ved visse målsætninger. Det er

vanskeligt at se de praktiske udslag på lang sigt af det, som vokser frem. Debatten i fagkredse bevæger sig omkring, hvad man kalder levevilkår (8).

HELSINGE KOMMUNE I EN STØRRE PLANLÆGNINGSSAMMENHÆNG

En række forhold vedrørende arealanvendelsen i Helsing kommune ligger fast, og planlægningen må gå ud herfra. Stranden, søen, skoven og landskabets bakker og dale ændres ikke i deres grundtræk (men nok i ydre former). Huse, offentlige bygninger, veje, baner o.lign. eksisterer, og der er investeret så meget heri, at de kun undtagelsesvis kan fjernes, hvis man fortryder eller får andre, helt nye planer.

Et andet sæt bindinger er f.eks. den fysiske planlægning i form af regionplanens 1. etapeplan, der fastslår Helsing kommune som liggende i udflytningsområderne i hovedstadsområdet. Der tillades ved regionplanen ikke udlagt ny byzone. Den eksisterende byzone skal principielt fastholdes som den endelige afgrænsning af den bymæssige bebyggelse. Der kan dog tillades begrænsede nye byzoneanlæg til et lokalt behov eller som led i opbygningen af centre til fritidsformål. Der må ikke udlægges nye sommerhusområder, og de eksisterende sommerhusområder skal stort set fastholdes som sådanne. Store dele af kommunens landzonearealer er i regionplanen beskrevet som »værdifulde landskaber«, omfattende skove og fredede arealer. Der bør derfor lægges vægt på at bevare eksisterende naturværdier og gøre dem alment tilgængelige. Helsing skal fortsat være kommunens hovedcenter. Ingen større trafik anlæg tænkes realiseret i kommunen i perioden 1977-1992 (forkortet citat af 1. etapeplan, 1978).

SP 9.9 STRUKTURPLAN 1972

Hovedstadsområdets regionplans 1. etape. Strukturplanen med udflugtsområder og byvækstområder (Hovedstadsrådet).

1. etapeplanens rammer udfyldes i detaljer i kommuneplanen, der igen vil være rammer for lokalplaner. Men fortsat er det en kendsgerning, at Helsingørskommune er et integreret led i hovedstadsområdet, og at de overordnede hensyn til en sammenhæng har slået og vil slå stærkt igennem. Der er for alle kommuner i hovedstadsregionen fastsat i tal for boliger og geografisk angivet, hvor store arealer der må udlægges til ny bebyggelse i perioden op til ca. 1992. Kun derved har man kunnet sikre balancen mellem kommunerne og få synspunktet udflugtsområde til at slå igennem i forhold til byvækstområderne i andre dele af regionen. Der er på grund af den faldende produktion af boliger iværksat en analyse af, om forudsætningerne for 1. etapeplanens arealudlæg fortsat er til stede.

Når der tales om bindinger ved planlægningen, må det dog fremhæves, at planerne binder og skal følges, så længe de gælder. Planerne fornyes, og de kan ændres. I øvrigt er der, og navnlig kommer der, adskillige andre bindende planer, f.eks. varmeforsyningsplaner, reci-

PLANLÆGNING OG EGNENS SÆRPÆG

Helsingørskommune nu og fremover

pientplan og kloakplan, landbrugsplan, råstofplan o.s.v. Koordinationen er i høj grad påkrævet og skal bl.a. sikres gennem regionplanlægningen.

Bindingerne for Helsingørskommune er imidlertid ikke ensidigt fra oven og nedad; det er også fra kommunen og dens borgere op i det samlede system med en betydelig virkning på, hvordan de overordnede planer kommer til at se ud. Det er et udslag af vor pluralistiske opbygning af planlægning og administration af hele landet.

DYNAMIK

Helsingørskommunes kommuneplan- og lokalplanlægning og senere administration af planerne, kommunens afgørelser af enkeltsager og indstillinger i større sager har også en afgørende indflydelse på, hvordan kommunen kommer til at markere sig, og bebyggelse og landskab kommer til at se ud.

De planlægningsmæssige bindinger er alene udtryk for rammer og hovedlinier. Den enkelte borger og det enkelte område oplever gennem årene en række forandringer. Bygninger ombygges eller udvides, nogle (få) nedrives og erstattes af nye. Huller i bebyggelsen udfyldes. Butikker nedlægges, og andre etableres. Anvendelse af ejendomme bliver en anden. Trafikmønstret (biler og/eller kollektiv trafik) og indkøbs- og forbrugsmønstret ændres. Virksomheder og institutioner indrettes o.s.v. - Alt sker skridt for skridt, og den enkelte forandring er måske ikke stor. Men over en årrække kan der konstateres en ændring af de ydre forhold.

Ændringerne i det, man kan kalde omgivelserne og mønstret for vor adfærd, er parallelle med vore egne personlige forandringer livet igennem i vor personlige tilværelse, og den sker i takt med samfundets konstante ændring. Velstandsstigningen, det øgede bilantal og den billige benzin gav mulighed for at bosætte sig spredt og langt fra sin arbejdsplads, og den større rigelighed øgede interessen for at have et sommerhus. Velfærdssamfundet førte til flere og ofte større institutioner, kvindernes udearbejde tiltog o.s.v.

Samtidig med at vi må konstatere, at det opførte og anlagte forbliver, har ekspansionen og tilvæksten af boligerne og sommerhusbe-

byggelsen derfor fortrinsvis ført til nye arealers inddragelse til bebyggelse, og de nye byggeområder er gået fra landbrugsjorden og fra de frie områder. Men vi møder også, at hidtil ubebyggede områder, og navnlig områder med store naturværdier, udses som steder, hvor man kan tilgodese det rekreative behov, d.v.s. behovet for at komme til strand og skov og naturskønne områder for ikke-grundejere eller for grundejere uden for deres egen ejendom. Alle ømme r sig for at nedrive et hus; man tager med langt mindre betænkelighed fat på at bebygge eller anlægge på et ubebygget areal. Trafikken stiger og på et vist tidspunkt rejser der sig krav om, at man i videst muligt omfang kan anvende sin egen bil til at komme frem, og krav om, at trafikikkerheden øges, og at der skabes ordnede parkeringsforhold. Landbruget skifter driftsformer, og familiernes indkøbsmønster for dagligvarer ændrer sig, bl.a. på grund af, at flere har egen bil, alt med den følge, at der er baggrund for supermarkeder o.lign., medens den nære købmand forsvinder. Den enkle og sikre måde at bevare sin købmand på er at købe hos ham eller hende (hvis der er åbent). En købmand kan ikke leve af at sælge, hvad man har glemt at købe i supermarkedet, og så et par bajere.

Ordet dynamik er anvendt for at pege på de konstante, mindre ændringer, som tilsammen over en periode udgør væsentlige forandringer. Det er så åbenbart med vidtrækkende konsekvenser af større anlæg og bygninger m. v. såsom gennemgående veje eller omkørselsveje, skoler, sportspladser o.lign.

Dynamikken reguleres (eller begrænses) imidlertid ikke af den offentlige planlægning eller af love om fast ejendoms regulering. Kommuneplanen og andre tilsvarende planer er udtryk for, hvordan f.eks. et byggeri skal være, men i store hovedtræk og med generelle forskrifter. Det er den private ejer, der afgør, om og hvordan han eller hun vil bygge.

Man kan med et udgangspunkt, f.eks. bevaring, ønske stramme og detaillerede planer. Men i det praktiske liv vil den enkelte grundejer, der som følge heraf får et nej til sit ønske, i almindelighed ikke sætte sig stille hen og affinde sig med afslaget. Han vil gå i aktion mod planen og mod afgørelsen. Kommunen kan komme i et dilemma:

Den vil muligt gerne bevare; men den vil også gerne have byggeri og udvikling.

Kommune- og lokalplaner må være fleksible, fordi vi ikke kan forudse udviklingen i enkeltheder, og fordi der er en fremherskende fornemmelse af, at myndighederne ikke bør regulere i enkeltheder. Realisme og faglig dygtighed ved planudarbejdelsen må forenes med den politiske målsætning, der med erkendelse af dynamikken har de passende faste rammer af hensyn til omgivelser og helhed, bl.a. egnens særpræg.

Planlægningen er en politisk beslutning, og omfanget af regulering ved planlægning svarer naturligvis til, hvordan vi i øvrigt har valgt at indrette vort samfund, der er blevet til: Et blandet samfund med fri erhvervsudøvelse, fri bosætning og frit forbrugsvalg, men med en omfattende samfundsmæssig regulering og en omfattende fordelingspolitik, mest via skatter og afgifter, med udslag i en velfærds politik, hvor udgangspunktet (men ikke altid resultatet) er gratisydelse.

For i et dynamisk samfund at få indflydelse på, hvad der sker både nært og med hensyn til særpræget, må man derfor som borger og/eller grundejer bl.a. indstille sig på at anvende den indflydelse, som planlægningslovgivningen har tillagt borgerne derved, at de har tilsikret adgang til at ytre sig, ved at anvende tilbudet herom. Derved er skabt en mulighed for indflydelse ved siden af stemmeretten, som udøves generelt.

OFFENTLIG ØKONOMI OG PLANLÆGNING

I oplæggene om Helsinges kommuneplanlægning opstilles en række relevante spørgsmål, og disse har fra mange hold fået svar med forslag og kritik. Men der tales meget lidt om forslagenes økonomi fra kommunens side, og næsten slet ikke fra de deltagende i den offentlige debat (9).

Der er en grænse for, hvad det offentlige kan betale, og der er i øvrigt med de lovpligtige opgaver, som enhver kommune skal løse, betydelige vanskeligheder med at finde ledige penge og ved at omprioritere.

Det er nok en svaghed ved plansystemet, at der ikke er flere økonomiske konsekvensberegninger. Helsingørskommune har i øvrigt udsendt sit budget for 1981 til alle. Der kan man konstatere de tunge poster. Men en sådan angivelse af sammenhængen med økonomisk planlægning rummer bl.a. også den vanskelighed, at den fysiske planlægning har et langt længere perspektiv i åremål end den økonomiske planlægning. Den vanskelighed kan formindskes, men ikke fuldt ud overvindes. Kommuneplanen får for anlægs vedkommende karakteren af et program med tidsubestemt realisering.

BORGERNES INDFLYDELSE

Det er vel endnu ikke klarlagt, i hvilket omfang borgernes indsigelser eller forslag slår igennem. Der foreligger adskillige analyser (10) og mange synspunkter. Men gennemgående har kommunerne i de forløbne, dog ikke så mange år, lagt sig på et højt informationsniveau. Indsigelser og forslag har været gennemdrøftet af kommunalbestyrelserne, men er ikke alle fulgt. Det er ikke dækkende at sige, at de næsten ikke er fulgt.

På den anden side lever vi i et repræsentativt demokrati, hvor vi for en periode vælger nogle til at styre os. En kommunalbestyrelse skal tage hensyn til hele kommunen og til økonomien (det er borgernes penge, der disponeres over), og det må ikke sjældent føre til en anden stillingtagen end en enkelt borgers eller en borgergruppes. For den fysiske planlægnings vedkommende er planlægningen inden for visse rammer decentraliseret uden adgang til anke over planlægningens indhold.

Selv med risiko for at blive misforstået mener jeg at turde fremhæve, at fremlæggelsen for borgerne af planforslag har sigte på arealanvendelse og benyttelse og ikke på reaktioner vedrørende samfundets indretning eller kommunal partipolitik. Det er planforslagene og dispositionerne, der fremlægges til bedømmelse og kommentar.

Borgere, borgergrupper og foreninger vil erfaringsmæssigt stå stærkt i planspørgsmål ved at have gennemarbejdet deres langsigtede synspunkter på udviklingen. Det gælder f.eks. landskabsbevaring og landskabspleje, rekreative og andre fælles foranstaltninger, byg-

ningsbevaring, vejkapacitet og stier o.s.v. Derved ved man, hvad man mener at burde reagere mod eller gå ind for (11).

UDVIKLINGSTRÆK

Gennem Vejby-Tibirke Selskabets årsskrift, gennem Frederiksborg amts historiske samfunds publikationer og på mange andre måder har man et udmærket tilbageblik over den forløbne tid. Der kan eksempelvis henvises til artiklen i Vejby-Tibirke Selskabets årbog 1976-77: Sandflugtsområdet omkring Tisvilde Hegn og Diskussionerne herom (af Ole Rud Nielsen). Desuden fremkommer i årsskrifterne løbende interessante levned- og tidsbeskrivelser. Tiderne er skildret med deres fremskridt og med deres problemer og fejl. De læses ofte som »de gode, gamle dage«. Lige så interessant det er at lære fortiden at kende og blive bevidst om ens egen baggrund (og identitet i en større sammenhæng), lige så betænkeligt er det at gøre tiden langt tilbage til idyl. Det var den næppe mere end i vore dage, og i alt fald ville få nutidsmennesker undvære en lang række af nutidens praktiske goder.

Engang bliver 1981 »de gode, gamle dage«. Det ville være spændende at have fået skrevet egnens samtidshistorie, medens enkeltheder og personer og den indbyrdes sammenhæng mellem dem kunne huskes og dokumenteres.

Skulle man vove sig ud i formodninger udover f.eks. regionplanlægningens tidsperspektiver, kunne man pege på den betydning, som set fra dagen i dag energiproblemet synes at ville repræsentere. Bli-
ver bilforbruget af økonomiske eller politiske årsager mindre, vil bopætningsmøn-
stret ændre sig: man må søge bolig nærmere sit arbejds-
sted eller omvendt. Den nu foreliggende kommuneplan har som et væsentligt mål at øge antallet af arbejdspladser i kommunen, således at færre endnu behøver at rejse langt hver dag.

»Omvendt« 4 linier højere oppe, dækker over de muligheder, som mikroprocessoren repræsenterer ved både kommunikation og produktion, hvor afstande spiller en ringe rolle, fordi man kan være i nær kontakt med hinanden, ligesom meget mere af produktionen end

Vejby-Tibirke årbog 1981

nu kan styres automatisk. Det påvirker også produktionsstedernes og boligernes placering.

Under hensyntagen til de ret stramme rammer for en ekspansion, som regionplanen s 1. etape og kommuneplanforslaget er udtryk for, må vi vel regne med et mindre pres på det åbne land og landbrugsarealerne, og den generelle bosætningstendens synes at vise en dragning mod de større byer med et stort og varieret udbud af arbejdspladser og en kort boligarbejdssted-afstand.

Fortsætter landbrugets vanskeligheder, eller ændres forudsætningerne, som er etableret ved EFs landbrugsordninger, kan der opstå en tendens til at nedprioritere bevaringen af landbrugsarealer, og karakteren af landskabet vil ændres. Landbruget vil muligvis samle kvæg- og svineproduktionen i større enheder, hvor flere familier sammen driver bedriften.

Bliver der i større omfang tale om at producere energi ved hjælp af vindmøller, vil et landskab blive en flimrende bevægelse af møllevinger, og dimensionerne og linierne i landskabet, som vi nu kender dem, vil ændres.

Varme forsyninger ad rør med naturgas i landet i øvrigt og/eller varme fra kraft-varmeværker vil generelt presse bebyggelser mod energikilden og dens ledninger, og energipriserne vil få den virkning, at husene får en varmebesparende udformning. Den kollektive trafik vil i tilfælde af udbygning tiltrække boliger og arbejdssteder til sine stationer eller linier. Dataskærme i private hjem vil reducere antallet af besøg i banker o.lign. og måske i supermarkeder.

Sommerhuse vil, hvis den omtalte samling af helårsbebyggelse finder sted, ikke være udsat for samme pres for overgang til helårsbeboelse som nu (mere korrekt: for planlægning af overgang til helårsbeboelse). I kommuneplanforslaget foreslås 4 sommerhusområder overført til byzone, d.v.s. mere helårsbebyggelse. - Om dette lader sig realisere afhænger af en » fortolkning« af regionplanen.

Boligbyggeriet må foreløbig påregnes at gå ned med hensyn til antal af nye huse. I kommunalplanforslaget for Helsingørskommune påregnes en betydelig del af ny bebyggelse opført som tæt og lav, hvad der vil påvirke karakteren af bebyggelsen. Det må desuden forudses, at børnetallet i alt fald går ned. Hvis denne udvikling ikke vender, vil

behovet for børneinstitutioner og skoler og anden uddannelsesvirksomhed dale og antallet af ansatte synke.

Denne form for mulige langtidsudviklinger kan man selvfølgelig fortsætte med. Mere underbygget er den udvikling eller ændring (dynamik), som under alle omstændigheder sker, og hvor de fastlagte planer betyder en stabilisering af en fortsættelse af den hidtidige udvikling.

FORENINGSINDSATSER

En forretning som Vejby-Tibirke Selskabet bør medvirke til at påvirke og styre denne dynamik. Når der tales om at bevare egnens særpræg, bør man gøre status over, hvori dette særpræg består, således at man har en baggrund for at skønne over, hvilke elementer i særpræget, der bør beskyttes, og hvor elementernes ændring ikke har afgørende betydning, eller måske ikke lader sig påvirke ved de midler, man er i besiddelse af.

Bevaring af et levende miljø - en helhed - må have et perspektiv ud over alene den museumsmæssige dokumentation af sådanne helheder; i bevaringen af miljøer, hvor det drejer sig om bevaring af huse, skal bevaringsværdige, ofte gammeldags huse integreres sammen med huse med en høj kvalitet. Nutidens mennesker vil også ved ældre huse forudsætte, at de kan bo bekvemt i dem eller kan anvende dem i et erhverv. I den miljømæssige ramme ligger, at man måske

De lange og klare linier kan præge kulturlandskabet, så harmonien og erhvervsudøvelsen forenes (tegning: Ruth Højberg-Pedersen).

kan slække på nogle krav om teknisk kvalitet i de gamle huse og alligevel få dem til at fortsætte med at være en del af en levende virkelighed og ikke et museum. Dette er udtryk for, at hvad man ikke får i rationalitet i sammenligning med de nye hebyggelser, får man i svært definerlige miljøskabende faktorer i bevaringsværdige bebyggelser. For ligevægtens skyld skal det tilføjes, at megen ny bebyggelse har både et godt miljø og en god arkitektonisk udformning.

Problematikken har imidlertid også en social side: At miljøet ikke mindst skabes af de mennesker, som fungerer i det, og at disse mennesker skal kunne fungere sammen. Problematikken har været oppe i anden forbindelse i Landsbykommissionen. - Der er store problemer med, hvilke midler det offentlige (lige fra staten til kommunerne i lokalplanerne) vil og kan bruge for at undgå at få en social sammensætning, hvor man næsten på forhånd kan sige, at der vil opstå samarbejdsproblemer.

Man kan nok regne med at møde og føle de nærmeste år som en kontinuitet af dagen i dag om end med løbende ændringer. Enhver kan tænke 20 år tilbage og tænke på, hvad man dengang købte i butikker, hvad man så i TV, hvor man tog på ferie o.s.v. Forskellen er forløbet glidende, men ændringer er sket. Tilsvarende, hvordan så Vejby-Tibirke området ud dengang, hvordan boede man, og hvor handlede man, og hvordan kom man rundt.

Det er derfor, man skal passe på sit særpræg, og man skal gøre sig klart, hvori særpræget består. I øvrigt er det danske landskab, som vi sætter pris på det, skabt ved lovgivning: Udskiftningen i 1781, som flyttede landbrugene ud på markerne og det strenge forbud mod at dele landbrugsejendomme, og skovforordningen af 1805, som fik skovene indhegnet og skarpt afgrænset fra landbrugsjorden, medens kreaturerne blev holdt ude fra skovene. Landskabet med landsbyer og spredte gårde samt skovbryn fæstnedes så af guldaldermalerne i forrige århundrede til at blive vor nationale skat og vort landskabs-mæssige fremtoningspræg. Særpræget for en del af Tisvilde er desuden en storstilet offentlig skovplantning på statens initiativ på en åben og øde strækning.

Indgreb har ikke radikalt alene ændret et særpræg, men også skabt et lige så værdifuldt eller måske mere værdifuldt landskab.

NOTER

- 1) Cand. jur. 1943, statstjenestemand, nu chef for planstyrelsen under miljøministeriet. Formand fra 1966 for Grundejerforeningen for Tisvilde og Omegn. Forf. takker redaktionen og Ole Rud Nielsen for råd og bistand.
- 2) Se f.eks. »Dansk Miljøret«, redigeret af W .E. von Eyben, Akademisk Forlag, København 1977-78; 5 bind. Bind 2: »Bygge- og planlovgivningen« af Vagn Rud Nielsen og Bendt Andersen.
- 3) Pjecen »Lands- og regionplanloven - en orientering«. Revideret udgave udsendt af planstyrelsen 1979 (32 s.). 4) Udgivet af Hovedstadsrådet 1978(144 s.), jfr. miljøministeriets godkendelse, udgivet marts 1979.
- 5) Pjece (22 s.) 1980 fra planstyrelsen :
»Kommuneplanloven, sådan virker den«.
- 6) »Danmark ændrer sig«, en folder om lokalplaner, ud sendt af planstyrelsen 1979.
- 7) Stefan Ott: »Debat eller brosten«, Danmarks Naturfredningsforenings Forlag, 1978 (146 s.).
- 8) SBI-meddelelse 1: Niels Boje Groth og Knud Erik Hansen: »Levevil-kår og regionplanlægning - en teoretisk analyse«. Statens Byggeforsk-ningsinstitut 1981, SBI meddelelse nr. 1 (184 s.).
- 9) Se kort i anmeldelse af Ole Rud Nielsen i »Nord Nytt«, nr. 5, Viborg 1979, s. 106 ff.
- 10) »Offentlighed, hemmelighed og medindflydelse i planlægningen«, bd. 1: »Introduktion og udenlandske forhold«, 1974, bd. 2: »Demokratiets ideal og virkelighed«, 1974, bd. 3: »Eksempler på borgernes og myn-dighedernes initiativer«, 1981, alle udgivet af Statens Byggeforsk-ningsinstitut i serien SBI-byplanlægning nr. 22, nr. 29 og nr. 39.
- 11) Bent J. Muus: »Økologiske love og fredningsplanlægning«, udsendt 1981 af Naturfredningsrådet (24 s.). »Bygningsbevaring«, vejviser udsendt 1975 af Statens Bygningsfredningsfond (364 s.).

Natur og kunstnere i Tisvilde og Tibirke Lunde

Af Mary Larsen

I forbindelse med at Helsingørsk Kunstforening i samarbejde med Vejby-Tibirke Selskabet i efteråret 1980 arrangerede en udstilling af Julius Paulsens, Hugo Liisbergs og Carl Jensens arbejder, har det været nærliggende at forsøge en nærmere omtale af den egn og det miljø, disse kunstnere levede i.

Det var også naturligt at inddrage kunstnerne William Scharff og Victor Haagen-Müller i en sådan beskrivelse, da Kunstforeningen i Helsingørsk i 1979 havde arrangeret en omfattende udstilling af Scharffs værker og året før en udstilling af Victor Haagen-Müllers arbejder.

Til alle udstillingerne var der stort besøg, hvilket kan tages som udtryk for, at disse kunstneres arbejder "stadig lever og er i stand til at fængsle også nulevende generationer.

For os, der med glæde genså deres kunst, var det indlysende, at naturen og egnen har haft en væsentlig indflydelse på deres kunstneriske udtryksmåde.

Om dette siger Julius Paulsens datter, Inger Liisberg, der var gift med billedhuggeren Hugo Liisberg: »Vi flyttede herop, fordi vi var betaget af lyset heroppe, af skyformationerne, nattemningen, farverne, granskoven og den karrige jord, hvor rugstråene stod med centimeters mellemrum.«

I Mentzes bog om William Scharff citeres kunstnerens egen opfattelse af naturen. Han siger: »Jeg mindes turene i Hegnet sammen med Carl Jensen. Vi gik til Frøbakken, hvor skoven lå under os i blålig dis, cadmiumsgylde graner med zinnoberrøde og gulgrønne kogler, der søgte mod et evigt morgenlys sølvtråde af edderkoppespind, der forbandt granmast med granmast. Eller vi sad en aften på Engelhøj, som blev levende af troldtøj. Eller vi tog en nattevandring langs havet, hvor lysende morildsbølger gled langsomt mod kysten. For hvert

Otto Gelsted, tegnet af Carl Jensen.

skridt, vi gik, sprang små fosforlysende tanglopper bort foran os. Himlen strålede i rosa og gulgrønne farver - var bundløs i sin højde.«

Digteren Otto Gelsted har beskrevet naturens indflydelse på kunstnersindet således: »Stærkest af alle nulevende malere har William Scharff knyttet sit navn til egnen. Han maler Hegnet med dybe blå skygger og et spir af en gran, der rejser sig mosgrøn i midten, men i kanteme gul og solbeskinnet som en sky. Den ligner en lanse-spids med modhager, og ved siden af den står andre spidse træer, lysegrønne med gult sollys mod skovdybets blå mørke. Alle linjer peger opad fra den skrånende, skyggestribede skovbund.«

Otto Gelsted tilføjer: »Det er ikke et naturalistisk udsnit af virkeligheden. Et sind har grebet naturen og præget den. Indtrykket er blevet udtryk!«

I anledning af en retrospektiv udstilling på Nordjyllands Kunstmuseum af Victor Haagen-Müllers malerier skrev Preben Wilmann om kunstnerens forhold til naturen: »Han var alle dage en indfølelse fortolker af den natur, han var vokset op i og kun forlod i kortere perioder. Det var egnen omkring P.C. Skovgårds fødested, den nordsjællandske landsby, Vejby og Tisvilde Hegn. Ved at genkalde sig hans landskaber og se dem under et træder et naturromantisk drag i motivsyn og farveholdning frem.

Julius Paulsens hus. 1919.

Indenfor den samtidige danske malerkunst har de deres egen stille tone, opstået gennem uddybelse af varianter af hans sinds farve, en molstemt grøn. Målet var altid at sammenføre motivets store træk og dets intimitet i en rytmisk bevægelig helhed.«

Maleren Julius Paulsen, der var professor ved Akademiet, skildrede også naturen, og om hans forhold til den skriver museumsinspektør Haavard Rostrup i forordet til et mindeskrift, udgivet i anledning af en udstilling på Glyptoteket i 1948, bl.a.: »Julius Paulsen vælger med forkærlighed sine naturmotiver i de øjeblikke, hvor lyset kæmper med mørket og ligesom opsuges af det. Han elsker solnedgangstimen, når lyset kommer lavt fra horisontens rand og breder sig som en gylden vifte over himlen, sommernattens halvllys, der udsletter alle enkeltheder og lader selve det lyrisk-musikalske stemningsindhold klinge igennem de dybe, vilde augustnætter med en jagende måne bag skyerne.«

Nordsjælland og tegneren Ib Andersen er uløseligt knyttet sammen. Han færdedes heroppe ofte i selskab med digteren Johs. V. Jensen, og undertiden sluttede digteren Otto Gelsted sig til dem. Gelsted cyklede ofte ad vejen til Fogedgården, hvor han af Niels Nielsen hørte om stedets historie, eller han besøgte kunstnerne i Tibirke Lunde, hvor han følte sig blandt venner.

Otto Gelsted skildrede stedet i ord, mens Ib Andersen tegnede yndefulde streger af Nordsjællands kurver i bogen, »Tibirke Bakker«, der udkom under krigen i 1941. Tegningeme var oprindelig sort/blå,

men alderen har farvet krigsblækket rustrødt, så de fremtræder, som om de var tegnet med sepia.

Godfred Hartmann siger i forordet til denne bog: »Træerne var altid en vigtig dominans i Ib Andersens tegninger. Vi mindes fugtige landeveje, skærmede af forblæste træer langs grøftekantene. Træerne blev stynede, og de rakte deres sorte, stumpe arme som knyttede hænder op mod vinterhimlen. «

Også Lundbye tegnede forblæste træer ved Vinderød. »V estenvinden har blæst dem flade i issen, og i Ellemosen bøjer poplerne sig mod øst,« siger Godfred Hartmann:

Otto Gelsted skildrede egnen i tekst, men hans ord er så malende, så vi, når vi læser dem, ser et farverigt billede for os; f.eks., hvor han skriver: »Går man ind i Hegnet ved Asserbo ruin, kan man gøre en lille afstikker til den nærliggende grusgrav, hvor træerne er ved at skride ned ad skrænterne, og guldsmedene svirrer. Fra Bangshøj ser man ned i Enebærdalen med dens cypreslignende buske. Helt anderledes er udsigten fra Hærehøj. Her er man ikke langt fra Troldekovens hærgede fyrrestammer, der vrider sig kvalfuldt på jorden under blæstens kvælertag.« Længere henne i bogen fortsættes den malende beskrivelse: »Men pragtfuldt er det jo at stå på den ene vældige, lyngklædte højderyg og se over dalsænkningen over til broderbakken. Jeg går op på »Udsigten« en dag, hvor en fjorten-dages regn endelig er regnet af. Nu er den blevet afløst af en strid vestenvind. Oppe på »Udsigten« høres havets konkylie kogen og den susende, synkende og stigende vind som et mægtigt orgel. Blikket går over et bælte af mørkegrønne graner ud over mosen og markerne med træerne i række og køer på græs. Selv her oppe på bakkeknolden gror lidt korn, og der er blevet nok til et par stakke.

Luften er bleggrå, og skyerne går højt i hvide eskadrer med skyggerne slæbende under sig hen over det flade land.« - Ja, en digter kan sandelig også male natur, der fængsler ham, og han slutter med at sige: »Vil jeg søge lægedom herude og samle kræfter til en kommende vinter, så søger jeg ikke til Helene Kilde, men går op i Bakkerne og finder mig et leje på »Jomfru Marias Sengehalm« - en finere seng gives vel ikke i verden. «

Carl Jensen og svigerfaderen, professor Julius Paulsen, ca. 1928.

Hele denne optagethed af egnen giver sig til sidst udtryk i et digt, og et af versene lyder således: »Her har hjertet hjemme mellem fjord og krat. Lyt til Danmarks stemme i den lyse nat. Lad den altid klinge, løfte fri sin vinge, som en kilde springe. Er du da forladt?«' Mange kunstnere har levet her i kortere eller længere tid. Også forrige århundredes kunstnere søgte herop. Af dem bør nævnes P.e. Skovgård, hvis billede »Udsigt mod Frederiksværk«, malt i 1839, hænger på Statens Museum for Kunst. I 1838 malede J. Th. Lundbye »Landskab ved Arresø«, men mest kendte er dog nok Sonnes billeder: »Sankt Hans Nat. De syges søvn på Helenes grav« og »Sankt Hans Festen i Tisvilde«.

Lidt senere er Poul S. Christiansens kendte billede, »Varm sommerdag i Tibirke Bakker med udsigt over Arresø,« malt 1910. Det hænger også på Statens Museum for Kunst.

Vi ved, at L.A. Ring en tid boede og malede i Frederiksværk, men det var især i og omkring Tibirke og Tisvilde Lunde, kunstneme slog sig ned.

Og hvordan boede de så?

Hugo Liisbergs hus.

Et af svarene finder vi i forlagsredaktør Godfred Hartmanns bog, »Nordsjællandsrejsen«, udgivet 1972. Her fortæller han barndoms-erindringer og kulturhistorie. Han skriver således:

»Fredningsmyndighederne må tidligt have opdaget stedet, men det gjorde københavnene også, og de tog hinanden i hænderne. Her er næsten for fint. Velhavere har friseret Bakkeme og Lundene, og de sørger for, at intet skæmmende stikker i øjnene. Alt er naturfredet. Husmandssteder blev konverteret til landsteder, og de nye huse skulle ligne de gamle, og stråtekte tagskæg skulle rettes af efter en snor.«

Han henviser et sted til Hans Scherfigs udtalelser om samme emne. Her er nogle citater: »Alle de små bondehuse i Bakkerne er besat af københavnere. Det er kultiverede folk og kendte folk. Nogle af dem er kunstnere, der maler evige billeder af bakkeme, træerne, sommer-natten og mosekonen. Husene er mere bondeagtige end bøndernes. Det er ikke vandaler og barbarer mod naturen, der bor her. Der må ikke graves haver og sættes hegn op. Lyngen og græsset og marehalmten får lov til at gro naturligt. Danmarks ur-natur ligger uberørt med skønsmagende bevoksning af østrigsk bjergfyr, tysk rødgran og sibirisk fyr. Her blev frivilligt naturfredet, før Naturfredningsforeningen blev til«.

Vejby-Tibirke årbog 1981

Således slutter Hans Scherfig, selvom han andre steder fremfører kritik af, at stedet synes forbeholdt ejerne, der lukker deres ejendom af med skilte, hvorpå der står »Adgang forbudt«.

Godfred Hartmann slutter sin beskrivelse af egnen og bosætningen med: »Vist er her godt, og det er godt, at de indflydelsesrige og kendte mænd slog sig ned heroppe.«

Digteren Johs. V. Jensen støtter ham i den opfattelse, idet han siger: »Om Tibirke Bakker er det ikke for meget sagt, at den kyndige instans, man kunne ønske for bebyggelsen over hele landet, her er fyldestgjort af et privat nævn.«

Taler vi med dem, der var med i det kunstneriske og intellektuelle liv fra begyndelsen, får vi indtryk af, at tilværelsen ikke altid var så let heroppe - trods idyllen.

Det er Inger Liisberg og Merete Carl Jensen, der var gift med bladtegneren og maleren Carl Jensen, og det er Ingeborg Scharff, der var gift med William Scharff, og det er Maria Haagen-Muller, der var gift med maleren Victor HaagenMuller. De fortæller næsten samstemmende om nøjsomhed til trods for, at de havde købt husene, de boede i, for små penge. Således fortæller Merete Carl Jensen, at William Scharff og Carl Jensen på samme tid, det var i 1918, købte hus fdr ca. 5000 kr. Der var også jord til, men det kunne hænde, at man måtte acceptere, at ejeren boede i aftægtsboligen i den ene ende af huset. Det var tilfældet med det hus, Carl Jensen købte.

William Scharff købte »Spånekrogen«, og glæden over det nye hjem i barndommens egn var stor og ægte, fortæller Ernst Mentze. Han siger endvidere: »I Lundene på den barske forblæste sandbanke, der strækker sig langt ind i Hegnet, fandt Scharff »de tabte skove«. En travl tid begyndte. Laden skulle blive et foreløbigt atelier, og værelserne gøres beboelige. «

Det var altså ikke veltrimmede landsteder, man købte, som Hans Scherfig sagde. Han har ikke tænkt på det enorme slid, det var at få husene gjort beboelige.

Før den tid havde Julius Paulsen med sin familie boet om sommeren i Tibirke Lunde. Først lejede han sig ind på Toftegården, senere købte han også et husmandssted.

Tørvegravning under krigen uden for Hugo Liisbergs hus.

En del af dette hus, et udhus, blev sat på ruller, kørt lidt nordpå og indrettet til bolig for Inger og Hugo Liisberg. De byggede senere et atelier til og boede der hele året fra 1931 til Hugo Liisbergs død i 1958. Inger Liisberg ejer nu et mindre hus, hun benytter som sommerbolig.

Victor Haagen-Müller og malerinden Maria Skibsted købte i 1924 husmandsstedet »Kjædemosehuset« i Tibirke Lunde lige ind til Hegnet.

Mange andre kom herop. Foruden digterne Johs. V. Jensen, Ludvig Holstein, Hans Hartvig Seedorff med Spindevinde og H.C. Branner, der boede hos Preben Wilmann, kom f.eks. også forlagsboghandler og pressesekretær Rasmus Naver i midten af trediveme. Han blev en velset gæst i alle hjemmene, og som han selv siger: »Det blev til mange glade fester hos Maria og Victor, Ingeborg og William Scharff og alle de andre gode venner.« Seedorffs hus lå bag »Rumpen«, en stor pølse af sand, der havde lagt sig skærmende mod blæsten og det sand, som var ved at kvæle alt heroppe. Nogle var kommet tidligere. Det var f.eks. maleme Carl Locher, Viggo Johansen, Herman Vedelog Kristian Møhl, hvis far var præst i Ramløse. I Hol-

Vejby-Tibirke årbog 1981

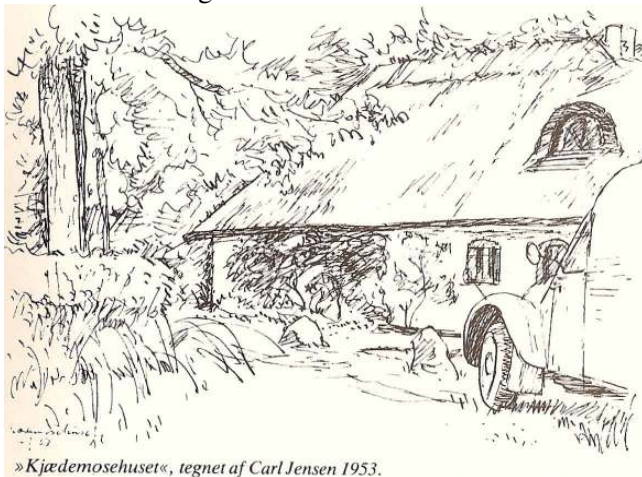
løse havde billedhuggeren Jean Gauguin købt hus. På Kuhnertsvej boede maleren Kuhnert. Vejene fik ofte navn efter de kunstnere, der boede der.

Enhver form for kunstnerisk aktivitet udfoldede sig her. Komponisten Victor Bendix, gift med Rigmor, født baronesse Stampe, hørte til kredsen. Komponisten Knud-Age Riisager skrev sine kompositioner her. Også tidens betydelige skribenter var her. Redaktør og forfatter Walter Schwartz boede ved Hegnet, og museumsinspektør for Statens Museum for Kunst, Peter Hertz boede ved bakkerne. Arkitekterne Ivar Bentsen og Hubert Paulsen havde tilknytning til egnen.

Hubert Paulsen, der var søn af Julius Paulsen, er især kendt for sine ægyptologiske studier og for sin bog om Keopspyramiden.

Bladtegneren Carl Jensen betegnedes af Hakon Stephensen som den kunstner, der var med til at skabe dansk bladtegnings ry, og samtidigt var han en betydelig maler.

Professor Niels Bohr købte »Lynghuset«, som Rigmor Bendix havde boet i til sin død. Her slog han sig ned om sommeren med sin familie, og atomfysikeren færdedes overalt i Hegnet og var på grund af sine menneskelige egenskaber elsket af alle. Der fortælles, at man altid kunne høre, når Niels Bohr kom, for med ham var altid en flok pludrende børn, der hagede sig fast i frakkeskødene for at være ham så nær som muligt.

»Kjædemosehuset«, tegnet af Carl Jensen 1953.

På Møllevej boede den kendte kunstsamler Elna Fønnesbech-Sandberg. Ofte gav hun unge kunstnere kost og logi, når det kneb med pengene. En af dem var Asger Jorn.

Det kunne godt knibe også for de fastboende kunstnere at skaffe til dagen og vejen, siger Julius Paulsens døtre.

Om Victor Haagen-Müller fortælles, at han fik bestilling fra en restauratør, der ønskede at blive portrætteret, mod at maleren kunne spise og drikke en måneds tid som betaling. »portrættet blev kvadratisk. Det var en rigtig værtshusholder, lige så bred som høj,« sagde Victor Haagen-Müller.

Et andet eksempel kender vi fra Mentzes bog om William Scharff. I den refererer han Carl Jensens fortælling om, at Ingeborg Scharff havde nogle sølvskeer, som ofte måtte på Assistenshuset. Når der så kom bedre tider, blev de hentet hjem igen. Hvis en af venneme kom i bekneb, kunne det hændes, at han kom til Ingeborg Scharff for at høre, om skeerne var hjemme.

Scherfig kan derfor godt have ret, når han siger, at de var som en stor familie. Det har nok været nødvendigt at stå sammen.

Men hvordan var da forholdet mellem egnens befolkning og de fremmede, der slog sig ned heroppe? Ja, her får man igen svaret ved at tale med de tidligere nævnte kunstnere eller deres pårørende.

Kjædemosehuset's atelier, tegnet af Carl Jensen

Man bemærker sig da, at der altid tales begejstret og med megen venlighed, ofte med taknemmelighed om mange af de fastboende.

De nævner alle indehaveren af købmandsbutikken på hjørnet ved Tibirke Bro, frk. Westphal. Hun gav altid kredit, når det kneb. I samme åndedræt tilføjes, at det gør den nuværende indehaver, købmand Klint, sandelig også. Han er altid parat til at yde hjælp og støtte i en trang situation.

Nogle af de fastboende var modeller for kunstnerne. Johanne Linderod f.eks. var ofte model for Scharff. På billedet »Mosekonen brygger« står hun til venstre med en tam høne under armen. Hun troede på »de små folk«, en slags overnaturlige mennesker, som hun havde mødt i »blanke, lyse månenætter«. Der var Marie Andersen, model til »Mosekonen«, og hendes mand, »Købe-Anders.« Han levede af at flette vidjekurve og lignede en tater. De havde tre sønner, hvoraf den ene, Ferdinand, ofte omtales som den, der først gjorde opmærksom på oldtidsvejen.

I Stokkehuset boede den gamle Morten Hjulmand, mens Svend Raagelejer kørte med sin bør fyldt med fisk, som han solgte til beboerne.

Der var »Stads Hans«, der lignede H.C. Andersen, og der var Rasmus Jensen, en gammel bonde, der boede overfor skolen. Han var håndsnilde og havde selv prydet og udskåret den karrusel, han kørte ved Kildefesten. Han lavede også kister, smykket med guidengie, og han havde lavet en til sig selv, som han sov til middag i »for at vænne sig til den.«

Dårligst stillet var Hyre-Per, der boede i en jordhytte i bakken ud mod havet, der hvor Badehotellet senere blev bygget, men først og sidst nævnes Peder Svendsen, brøndgraveren, der kom i alle husene og hjalp med alt. Navnlig Hugo Liisberg følte han sig stærkt knyttet til.

Mange andre fortælles der om, men Lars-Peter Husejer må ikke glemmes. Det var ham, der skrev digte til bryllupper og andre familiefester og til Raagelejefesten, der afholdtes St. Hans Aften. Victor

Vejby-Tibirke årbog 1981

Haagen-Miüller har vist os ham i det billede af ham, han kalder »Landsbyens Digter«.

Det var jo ikke mærkeligt, at William Scharff følte sig stærkt knyttet til egnens befolkning.

Han havde i sin barndom boet fire år på Haarlandsgården hos sin mormor, Oline Larsen, gift med Hans Larsen. Her var også de to mostre, der var med til at opdrage ham. Men det var især mormoderen, der kom til at præge ham. Det var hende, der stimulerede hans fantasi, når hun fortalte om Mosekonen og »de underjordiske«. I flere arbejder viser kunstneren os den stoute og særprægede bondekones forunderlig fine og smalle hoved. Hun var groet af Tisvildeegnens fattige jord. Hendes slægt havde i generationer været jordbrugere, gårdmænd og husmænd. Et af disse portrætter hænger nu på Helsinges rådhus i byrådssalen.

Blandt disse mennesker og i den dejlige natur er det let at se, at her var de bedste betingelser for inspiration og kunstnerisk aktivitet. Om billedhuggeren Hugo Liisberg fortælles da også, at han havde sine modeller i huset eller lige udenfor. Der var svanen, kaldet Leo, der boede der og gik på visit hos naboerne, der var en tårnfalk, en odder, en hind og en hjortebuk, egenhændigt hentet i Ramløse og bragt til Tibirke, hvor den efter sigende havde lidt svært ved at falde til.

Victor Haagen-Müller og William Scharff betragter et arbejde af Haagen-Müller: »Den sidste sne i Tibirke Bakker«. 1942.

»Landsbyens digter«. (Vejby) malet af Victor Haagen-Müller. (tildelt den Neuhausenske pris 1923).

Man kender alle disse dyr fra hans arbejder, der findes mange steder i landet. Vi møder f.eks. hjorten i »Hjortebrønden« i Horsens, »De vilde Svaner« i Odense, opstillet i anledning af H. C. Andersens 150-års dag, odderen i en gruppe på Statens Museum for Kunst og

Vejby-Tibirke årbog 1981

ørnen i hans måske mest kendte skulptur udenfor Østifternes Kreditforening i København. Katten findes i Århus foran universitetet. Skulpturen hedder »Kat fanger vanddråber«. En afstøbning er købt af Vejby-Tibirke Selskabet og forventes opstillet i Tisvilde.

Denne beskrivelse af mennesker, fastboende og tilflyttere, natur og levevilkår er ikke tænkt som en kunstkritisk vurdering af kunstnernes værker og deres betydning i dansk kunstliv. En sådan vurdering er foretaget af så mange kendte og ansete kunstkritikere, at det ville være forkert af mig at berøre den side af deres virke.

Hensigten har været at fortælle et stykke kulturhistorie og at citere, hvad andre har ment om samme emne.

Det har været nødvendigt af pladshensyn at begrænse opgavens omfang, så derfor er ikke alt med, som kunne have interesse for os.

Endelig har jeg lyst til at sige, at målet for mig også har været at henlede opmærksomheden på, at her er en egn, hvor natur og kultur har blomstret som få steder i Danmark.

Det er derfor naturligt at tilslutte sig Holger Drachmanns opfattelse af stedet. Han siger: »Nu har jeg skuet så mangen en egn med søer og mægtige skove, men ingen så skøn som Tisvilde Hegn ved Kattegats brusende vove.«

Mary Larsen

Danmarks første egentlige svæveflyvning

På skrænterne ved Raageleje

Af B. Juhl Christiansen

Som feriedreng hos min onkel og moster boede jeg i sommeren 1927 nogle uger på en bondegård på Raagemark.

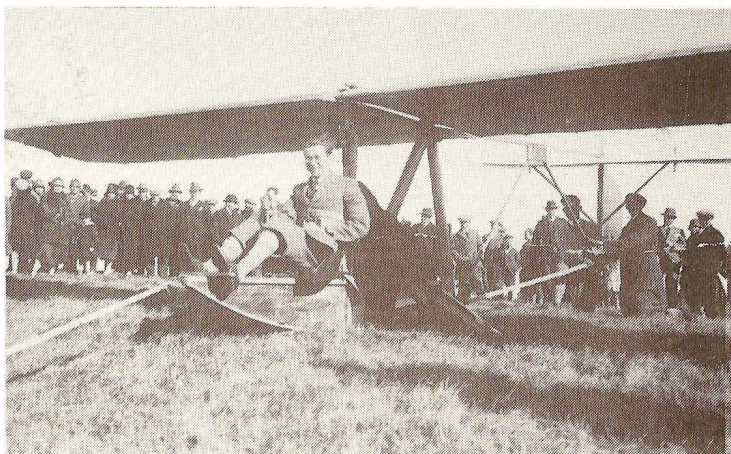
Vi københavnere var det, man i dag kalder »på bondegårdsferie« og nød naturen og det skønne landskab og de pragtfulde strandarealer ned til Kattegat.

På vor vej til stranden så jeg her på højderne ved Studebjerg overfor Heather Hill et for den tid helt fantastisk syn: et Svævefly - . Det startede fra disse højder og blev trukket igang ved hjælp af et langt svært gummitov. Der blev foretaget utallige forsøg, og eksperimenterne blev forestået af en gruppe unge mennesker, der fik hjælp af alle, som kom forbi, når der skulle lægges kræfter i til at starte. Både landliggere og lokale beboere deltog i hjælpen, og for mig som 10 årig var det en uforglemmelig oplevelse.

Kendskabet til svæveflyvning var den gang beskedent, og synet af »en flyvemaskine uden motor« var fascinerende, og erindringen herom fik mig til at eftersøge datidens pionerer for i år at kunne fortælle om deres bedrifter i Vejby-Tibirke Årbogen.

Gennem Svæveflyvnings Unionen kom jeg frem til Det Kongelige Danske Aeronautisk Selskab, som har sit officielle organ bladet »FLYV«, og med dette blads redaktør Per Weishaupt fandt vi frem til bladets 50 års jubilæumsnummer med oplysning om alt, hvad der var værd at vide om flyvning. Dette jubilæumsnummer udkom i 1978 og havde naturligtvis en omtale af de første svæveflyvninger i Danmark.

En artikel i bladet beskriver historien om Danmarks første svæveflyvning og alle forberedelserne hertil. Der er ligeledes en detaljeret beskrivelse af alle de vanskeligheder og problemer, som skulle overvindes, og hvorledes sjælen i dette arbejde, den daværende studerende ved Polyteknisk Lære anstalt Frantz Davidsen, skabte en forsøgsgruppe, som blev grundlaget for dansk svæveflyvning.

*Klar til den første flyvning fra kystskrænten ved Rågeleje den 13. maj 1927
Pilot: Frantz Davidsen.*

Redaktør Per Weishaupt gav mig lov til at benytte denne artikel, hjalp mig til billedmateriale, der blandt andet er udlånt fra Teknisk Museum i Helsingør, og sidst, men ikke mindst, satte mig i forbindelse med Frantz Davidsen.

I marts 1981 havde jeg en samtale med Frantz Davidsen, som nu er patentingeniør og nyder sit otium i en alder af 74 år, i en villa i Hørsholm.

Frantz Davidsen er en livlig og strålende fortæller, der berettede om de spændende første år for svæveflyvningen og specielt kunne fortælle om året 1927 ved Studebjerg og Raagemark på Sjællands nordkyst.

Fra det ovenfor nævnte jubilæumsnummer af »FLYV« fra 1978 kan vi videregive følgende beretning:

Hvad muligheder havde en ung flyveinteresseret i tyverne? Et af de navne, der nævnes gentagne gange i de første FLYVårgange er stud. polyt. *Frantz Davidsen*, der både optræder som svæveflyver og som ballon- og luftskibsinteresseret.

Frantz Davidsen i 1978.

I forbindelse med 40-års jubilæet for Dansk Svæveflyver Union i 1974 skrev vi, at uanset der både før og efter den første verdenskrig havde været interessante individuelle svæveflyveinitiativer, så kunne den 13. maj 1927 vurderes som datoen for begyndelsen af egentlig dansk svæveflyvning på klubbasis, således som den senere udfoldede sig.

Man kunne - og burde - altså have fejret dette jubilæum for et år siden, men hverken unionen eller Polyteknisk AYevedgruppe havde kræfter hertil - hvorimod Dansk AYevehistorisk Forening dog markerede det med en artikel i sit tidsskrift.

Det var Frantz Davidsen, der havde stiftet den første Polyteknisk Svæveflyvergruppe i 1926 og som foretog den første start ved Rågeleje i 1927. Han er i dag 71 år og stadig virksom som patentingeniør i Hørsholm.

LÆRTE SVÆVEFLYVNING I TYSKLAND

Han fulgte interesseret med i flyvningens udvikling - også i svæveflyvningen, måske inspireret af tyskeren Martens bog herom, som KDA's daværende sekretær *Alf Bruun* oversatte og fik udgivet i 1924, og som inspirerede adskillige andre.

Han fik sin første flyvetur i en LVG ført af *Ludvig Bjarkov*, og i 1925 var han passager hos *Schenstrøm* ved opstigningen med »Andre 11« fra Tivoli på den næsten 15 timer lange tur til Harzen, som han beretter i KDA's daværende medlemsblad, »Motor-Mandens Magasin«.

Senere samme år var han sammen med ingeniør *Hildesheim* og grosserer *Bohnstedt-Petersen* i Bitterfeld for at deltage i ture med en tysk ballon.

Han var klar over, at hvad svæveflyvning angik, så var det i Tyskland, det foregik, og han tog derfor i 1926 på to måneders kursus i de to tyske højborge: Rossitten ved Østersøen og Wasserkuppe i Rh6n, hvor han lærte begyndelsesgrundene og det tyske uddannelsessystem på ensædede skoleglidere. Som lærer i Rossitten havde han *Ferdinand Schulz*, der i tyveme satte varighedsrekorder på 8, 12 og 14 timer.

I den fåtallige danske flyveverden kendte han naturligvis

Ekstrabladets flyvemedarbejder *Leif B. Hendil*, der i oktober 1926 skrev om hans Tysklandsophold, betegnede ham som »Danmarks første svæveflyver« og skrev, at »en kreds af unge polyteknikere har dannet en svæveflyvergruppe efter tysk mønster og vil selv bygge forsøgsmaskiner«.

IGANG I DANMARK

Det havde de nu ikke, men »nu blev vi jo nødt til det«, og efter et velbesøgt foredrag af Davidsen på Polyteknisk Læreanstalt dannedes Polyteknisk Svæveflyvegruppe med de tyske akademiske flyvegrupper som forbillede.

Så gjorde de noget meget fornuftigt: i stedet for at begynde at konstruere et vidundersvævefly, der aldrig ville blive færdig, så flikkede de en skoleglider sammen af forhåndenværende flydele. Som søn af kaptajn Davidsen havde Frantz gode forbindelser både på Kløvermarksvej og Luftmarinestationen, fik nogle gamle Vickers-vinger, diverse stræbere fra en Friedrichshafen, krydsfiner fra en havareret Jabiru, et sæde fra en Avro m.m., og de lånte en hangar på Luftmarinestationen til at bygge glideren i.

Det kostede ca. 300 timer og ikke mange kroner at få den lavet, og den blev »rullet ud« den 11. maj 1927 og foretog de første hop på en græsmark mellem hangaren og Refshalevej.

Det gik fint og stod omtalt i alle aviserne næste dag med meddelelse om, at man den 13. maj. *Store Bededag, vil/e gå i luften ved Raageleje.*

Forinden havde han overbevist luftfartsingeniør M. P. Eskildsen fra luftfartstilsynet om, at hans domæne iflg. luftfartsloven kun omfattede luftfartøjer med fremdrivningsmiddel og ikke svævefly, og Eskildsen var med oppe og bese det terræn, der skulle benyttes og havde intet at indvende. Der var mange tilskuere og masser af presse til at overvære de første flyvninger, der skete med gummitovstart (fra den slags gummitove, man brugte til affjedring af understel). Bortset fra en »våd« landing helt ude i strandkanten gik flyvningerne godt, og også *Knud Clauson-Kaas*, der tilfældigt kom forbi, prøvede en tur.

I juli var der sommerlejr ved Rågeleje. Til slut i denne ville

Davidsen prøve rigtig svæveflyvning i blæst på et højere sted af skrænten. Han havde bygget »båd« på glideren for at forbedre præstationerne, og det gav større siderorsvirkning med det resultat, at han fløj ind i skrænten og først vågnede op 5 timer senere uden at kunne huske noget!

Glideren så ikke godt ud, og det var endda lige før luftfartsudstillingen i Forum, hvor den skulle med. Trods en hastig reparation så den ikke rigtig præsentabel ud, og mester Peter Nielsen og Davidsen havde en animeret diskussion, før den fik lov at komme ind og holde Lars Larsens glidefly med selskab.

Det var en historisk dag for dansk svæveflyvning, da Frantz Davidsen den 13. maj 1927 gled ned over skrænten ved Rågeleje i Polyteknisk Svæveflyvegruppens skoleglider, der var sat sammen af forhåndenværende materialer. For da begyndte skoling efter den tyske ensædede uddannelsesmetode, som de næste 25 år var den, der bragte virkelig gang i svæveflyvesporten på klubbasis i Danmark. (tidsskriftet »FLYV«).

Ved den personlige samtale med Frantz Davidsen fortalte han mig, hvordan man efter den vellykkede start i maj 1927 gennemførte en sommerlejr for den omtalte gruppe af unge polyteknisk studerende, en sommerlejr på 1 måned.

Man boede nær Studebjerg på en bondegård; her overmattede man på spejdermaner på bondemandens høloft og var delvis på kost hos gårdens kone, der hjalp med god forplejning. Økonomien var trang, og det var kærkomment, når interesserede naboer, bl.a. en arkitekt Gundestrup og andre, inviterede på aftensmad, når dagens eksperimenter var forbi.

Mange kom dengang på besøg for at se på flyvningerne; således kom også Prins Harald med familie. Prinsen boede den gang i flere år om sommeren på den nu nedlagte beboelsesejendom på Heather

Vejby-Tibirke årbog 1981

Hill. Prinsen og familien var meget interesserede i de halsbrækkende øvelser, der foregik den sommer.

Man fik i denne tid megen hjælp og støtte fra forskellig side, bl.a. af Percy Ipsen, og man havde efter denne sommer planer om at konstruere bedre svævefly og ville hertil anvende duraluminium, som man mente kunne give et raffineret resultat. Men alle gruppens medlemmer var jo studerende, og da man den gang ikke havde »Statens Uddannelsesstøtte«, skulle studierne gøres færdige og en uddannelse afsluttes, og efterhånden døde gruppens aktiviteter hen.

Initiativtageren Frantz Davidsen fortsatte delvis sin virksomhed indenfor flyvningen, idet han og hans fader var med i starten af »Ballonklubben«, og her deltog Frantz Davidsen i adskillige ballonopstigninger i årene efter 1927.

Han påtog sig også andre opgaver indenfor disse områder, og i det omfang studierne gav tid, skrev han en hel del artikler om flyvning og ballonfart, ja endog om luftskibe, ligesom han var i U.S.A. og besøgte luftskibsstationen i Lakehurst. Danske blade og tidsskrifter fik meget stof i de år fra Frantz Davidsen.

Men i sin samtale med mig konkluderer Frantz Davidsen at: Danmarks første svæveflyvning d. 13. maj 1927 og sommerlejren i sommeren samme år på Rågemark med alle dens mange svæveflyvninger er blandt alle hans andre mange oplevelser indenfor det aeronautiske område, en af de mest spændende oplevelser, han i dag kan se tilbage på.

B. Juhl Christiansen